**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

КОЛОСОВА НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК 008-056.87 (477) (043.3)

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТРАДИЦІЙ (КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)

17.00.01 – теорія та історія культури

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії культури Київського національного університету культури і мистецтв, Міністерство культури і туризму України, м. Київ

Науковий керівник:	кандидат педагогічних наук, доцент **Копієвська Ольга Рафаїлівна,** завідувач кафедри гуманітарно-правових дисциплін Київського національного університету культури і мистецтв
Офіційні опоненти:	доктор історичних наук, професор **Панченко Петро Пантелеймонович,** професор кафедри історії України та правознавства Київського міського педагогічного університету ім. Б.Грінченка
	кандидат історичних наук, доцент **Кравченко Олена Валентинівна,** доцент кафедри історії та українознавства Української державної академії залізничного транспорту, (м. Харків)
Провідна установа:	Інститут історії НАН України, відділ історії України другої половини XX століття.

Захист відбудеться „19" травня 2006 р. о 15[30] годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 в Київському національному університеті культури і мистецтв за адресою: 01133, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 209.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв за адресою: 01133, м. Київ, вул. Щорса, 36.

Автореферат розісланий „15" квітня 2006 р.

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження. Соціально-економічні та політичні зміни кінця XX – початку XXI ст. зумовили необхідність відновлення традицій благодійництва в культурі України на засадах законності, гуманності, гласності, добровільності та самоврядування. Форми забезпечення культурного будівництва існують в суспільстві у вигляді як державних субсидій, так і самофінансування, що може здійснюватися на засадах комерційної і некомерційної підприємницької діяльності, коли доходи від реалізації продуктів культурного виробництва не розподіляються між учасниками виробництва, а повертаються цілковито на відтворення цього виробництва, сприяючи його розвитку. Важливим засобом підтримки культурницької діяльності виступає благодійництво, добровільна безкорислива пожертва громадянами та юридичними особами коштів чи майна на благородні суспільні потреби. Благодійна діяльність в галузі культури спрямована, в першу чергу, на забезпечення доступу всіх верств населення до культурних цінностей, надання допомоги талановитій молоді, охорону, збереження і примноження культурної та мистецької спадщини. Саме тому пошук оптимальних шляхів удосконалення та функціонування інструментів благодійництва, стимулювання громадської активності підприємців як найактивнішого прошарку суспільства в цьому процесі потребує наукового обгрунтування механізмів відродження і формування як приватно-підприємницької діяльності, так і благодійної традиції кінця XX – початку XXI ст.

Різні форми приватної ініціативи та благодійництва в культурному будівництві віддавна привертали увагу соціологів, філософів, істориків (М. Бердяєва, В. Ключевського, М. Карамзіна, М. Грушевського, Д. Багалія, М. Костомарова). Фактори, що зумовили становлення благодійницької ментальності підприємницької верстви, розкриті в працях С. Гогеля, Й. Хейзінги, М. Вебера, Є. Лефевра, А. Гуревича, Р. Кристофанеллі. Вивчення приватної і громадської благодійності в Росії кінця XIX - початку XX ст. здійснено П. Георгієвським, С. Гогелем, В. Дерюжинським, М. Дмітрієвим. Історичні тенденції підприємництва і меценатства висвітлені О. Хорьковою, а характеристика благодійності як соціального явища здійснена А. Свердловою. Меценатська діяльність російських купців розкрита П. Буришкіним.

Сучасні моделі недержавної підтримки культури, що ефективно діють в зарубіжних країнах і мають різноманітні форми, зумовлені національною специфікою різних культур, знайшли відображення в працях П. Козловські, Б. Гаврилишина, К. Егеверрі, Ж. Ріго, Д. Перрена.

Тенденції благодійництва і меценатства в українській культурі досліджував Ф. Ступак, приділяючи увагу, головним чином, аналізу діяльності благодійних товариств Києва другої половини XIX – початку XX ст. Персонологічне вивчення

меценатів Києва здійснили В. Ковалинський, І. Кравченко, А. Макаров, М. Слабошпицький. В сучасній історіографії активізувалось вивчення меценатської та підприємницької діяльності родини Терещенків в Україні (Ю. Ткаченко, О. Доник) та Г. Галагана (Т. Ткаченко). Основні напрями благодійницької діяльності земств виявлені К. Шиховим, а характерні риси меценатства православної церкви у Харківській єпархії обгрунтовані О.Кравченко. Особливого значення набувають праці тих дослідників, які в ході історичного аналізу активізували увагу до типізації історичних форм благодійності в Україні, включаючи її до загальноісторичного контексту (М. Дмітрієнко і О. Ясь, А. Луценко, В. Ковалинський, М. Слабошпицький). Наявність різнобічних наукових підходів до вивчення видів та напрямів благодійництва, засобів його розвитку потребує спеціального дослідження українського благодійництва в контексті вітчизняних і зарубіжних традицій та їх впливу на благодійну діяльність в культурі України кінця XX – початку XXI ст.

Оскільки комплексне вивчення благодійницької діяльності в сфері культури сучасної України не проводилось, це і зумовило вибір теми нашого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація „Благодійна діяльність в культурі України в контексті вітчизняних і європейських традицій (кінець XX – початок XXI ст.)" виконана згідно із програмою наукових досліджень Київського національного університету культури і мистецтв, зокрема, планами наукової роботи кафедри теорії та історії культури.

Тема дисертації затверджена Головною вченою Радою Київського національного університету культури і мистецтв (протокол № 4 від 15 травня 2001р.).

Мета дослідження: з'ясувати стан благодійної діяльності в Україні в період незалежності, її особливості в контексті вітчизняних і європейських традицій.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

– проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження;

– уточнити ключові поняття дослідження (благодійництво, меценатство, спонсорство);

– на основі історико-порівняльного аналізу традицій західноєвропейського, російського й українського благодійництв виявити особливості в сфері культури українських традицій благодійництва;

– дослідити сучасні зарубіжні моделі недержавної підтримки культури та можливостей їх запровадження в українському благодійництві.

Об'єкт дослідження: благодійність як соціально-культурне явище.

Предмет дослідження: благодійна діяльність в культурі України кінця XX – початку XXI ст. в контексті вітчизняних і європейських традицій.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період державної незалежності України (кінець XX – початок XXI ст.), для якого характерними є актуалізація благодійної, меценатської та спонсорської діяльності, розвиток благодійних організацій, активізація руху благодійників.

Методологічною основою роботи є принципи історизму та об'єктивності. Для їх реалізації використовувались загальнонаукові методи: типологізації та класифікації (у характеристиці джерел), ретроспективний (для виявлення змін у благодійній діяльності в різні історичні періоди), порівняльний (для виокремлення характерних рис українського благодійництва та інших країн), аналітичний (для виявлення причин та наслідків благодійницької діяльності), а також аналізу, синтезу, порівняння, індукції і дедукції; загальноісторичні методи – історико-генетичний, історико-порівняльний, конкретно-історичний, соціологічний.

Джерельну базу дослідження становлять документи Архіву Міністерства культури і туризму України, архівні фонди благодійних організацій, інформаційні матеріали веб-сайтів благодійних організацій у мережі Інтернет, праці вітчизняних і зарубіжних дослідників історії благодійництва, меценатства та спонсорства, документи міжнародних благодійних фондів, матеріали Державного комітету статистики України, Закон „Про благодійництво та благодійні організації", "Основи законодавства України про культуру". Важливу групу джерел становили універсальні та спеціальні довідкові видання, спеціальні публікації у періодичних виданнях.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– з'ясовано стан наукової розробки зазначеної теми в контексті переосмислення напрацювань вітчизняних та зарубіжних істориків і культурологів та здійснено аналіз джерельної бази дослідження;

– уточнено базові поняття дослідження (благодійництво, меценатство, спонсорство);

– виявлено головні особливості та специфіку формування і розвитку благодійництва в Україні з урахуванням вітчизняних та зарубіжних традицій;

– проаналізовано соціокультурну природу чинників, що визначали базові цінності й ментальні засади благодійної діяльності;

– розглянуто сучасні зарубіжні моделі недержавної підтримки культури та можливість їх застосування в українському благодійництві;

– вивчено становище благодійництва в культурі сучасної України, основні тенденції та можливі ступені розвитку.

Практичне значення дослідження. Здобуті наукові дані та апробовані методологічні підходи використані в навчальному процесі КНУКІМ та КУК (Білоцерківський факультет менеджменту та бізнесу) при розробці і читанні спецкурсу „Благодійні традиції української культури", а також вони можуть бути використані в подальших дослідженнях теорії та історії вітчизняного благодійництва, при написанні наукових праць, присвячених пошуку оптимальних моделей благодійної діяльності в Україні, в практичній діяльності благодійних організацій культурно-мистецького спрямування, в роботі культурно-просвіт-

ницьких організацій та установ, у розробці законодавчої бази в галузі благодійництва.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, висновки, науково-методичні розробки та ідеї дисертаційної роботи були виголошені і обговорені на Міжнародних наукових конференціях: "Молодь в сучасному світі: морально-етичні та культурологічні виміри" (Київ, червень 2001), „Українознавство в розбудові громадянського суспільства в Україні" (Київ, 17–18 жовтня 2003), „Полікультуротворча діяльність"(Київ, лютий 2005) та наукових семінарах із проблем благодійницької діяльності, щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу та аспірантів КНУКІМ – „Дні науки КНУКіМ"(2003, 2004, 2005, 2006), на засіданнях кафедри теорії та історії культури КНУКіМ. Педагогічна апробація головних положень дисертаційної праці здійснювалась в ході лекційних та семінарських занять спеціального навчального курсу "Благодійні традиції української культури".

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображені у 8-ми одноосібних публікаціях, 4 – у фахових виданнях.

Структура дисертації зумовлена її змістом, метою та завданням дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (279 найменувань) та одного додатку. Загальний обсяг дисертації – 204 сторінок, основний текст – 182 сторінки.

Основний зміст роботи

У Вступі обгрунтовано актуальність і значення дослідження, його зв'язок з науковими програмами, хронологічні межі роботи, визначено об'єкт та предмет, сформульовано мету, окреслено завдання, висвітлено наукову новизну і практичну значимість дисертації, встановлено її методологічну основу, розкрито результати та шляхи наукової апробації роботи, визначено її структуру, подано інформацію про публікації.

У першому розділі – *„Історіографія та джерельна база дослідження"* - проаналізовано історіографію та опрацьовано джерельну базу дослідження, йдеться про недостатню розробленість понятійного апарату.

Відомості про ранні форми громадської і приватної благодійності у греко-римській античності виявлені в працях Плутарха, а також Б. Браво, Е. Вінчицької та К. Страшкевича, Ф. Кессіді, І. Нахова, Я. Силаді, К. Поппер, Я. Парандовського, які вивчали різні аспекти культури стародавньої Греції та Риму. Становлення в Західній Європі благодійницької ментальності підприємницької верстви часів Середньовіччя та Відродження певною мірою висвітлено в творах Данте Алігієрі, Ф. Петрарки, Леонардо да Вінчи, Мікеланджело, а також працях Р. Кристофанеллі, Й. Хейзінги, М. Вебера, Є. Лефевра, А. Гуревича.

Проблема благодійності як предмет наукових досліджень і широкого громадського обговорення постала в Російській імперії, до складу якої входила частина українських земель, з другої половини XIX ст., що було зумовлено активним розвитком ринкових відносин і формуванням підприємницького прошарку, який брав активну участь у суспільно-політичному та культурному житті, а матеріально-фінансові кошти, певною мірою, спрямовував на благодійну діяльність. В історичних дослідженнях загального характеру (В. Ключевський, М. Карамзін та В. Френкель) автори прагнули до визначення понять "благодійність" та "милосердя", а також до характеристики основних завдань. Християнська доброчинність висвітлювалась у працях І. Андрієвського, О. Вертеловського, Л. Петрова, П. Авраменко. Організацію громадської опіки як виду благодійної діяльності в Російській імперії кінця XIX – початку XX ст. вивчали В. Картамишев, Є. Максимов, К. Побєдоносцев, які визначали основні завдання, джерела фінансування, форми допомоги. У дослідженнях М. Воскобойнікова, П. Георгієвського, С. Гогеля, В. Дерюжинського, М. Дмитрієва висвітлено формування системи захисту населення від пауперизму, використовуючи благодійну допомогу. Їхні праці засвідчили, що благодійність усвідомлювалась у Російській імперії як рятівний інструмент послаблення суспільної напруги. В працях науковців кінця XIX – початку XX ст. закладено підвалини як для розробки практичних завдань благодійної діяльності в Російській імперії, так і для дослідження загальних проблем благодійництва, яке дослідниками П. Георгієвським, С. Гогелем, В. Дерюжинським, Г. Д'Оссонвілем розглядалось як добровільна безкорислива пожертва фізичних або юридичних осіб у вигляді матеріальної, фінансової, організаційної чи іншої допомоги.

Національні традиції благодійності представників різних соціальних груп населення (гетьмани, козацька старшина, заможні козаки, національна інтелігенція), певною мірою, висвітлено В. Антоновичем, М. Грушевським, Д. Багалієм, М. Костомаровим, Д. Яворницьким. Українські історики В.Василенко, М. Сумцов, П.Єфименко дослідили благодійну діяльність у закладах соціальної опіки.

Після перемоги більшовизму благодійна діяльність була затаврована з позицій марксизму-ленінізму як атрибут експлуататорських суспільств, а благодійництво в радянській науці стало об'єктом ідеологічного розвінчування, а не предметом наукових досліджень. Таким чином, вітчизняна наукова рефлексія щодо національних і світових форм благодійної діяльності, започаткована наприкінці XIX та початку XX ст., в умовах тоталітаризму залишалась поза увагою дослідників. Як справедливо зазначили українські історики М. Дмітрієнко і О. Ясь "благодійність була визнана соціальним явищем класового, перш за все, буржуазного суспільства, і у системі радянського тоталітаризму благодійності не знайшлося місця ні в енциклопедіях, ні в суспільному житті". Варто

зазначити, що в енциклопедіях універсального характеру ,зокрема 1- му і 2-му виданнях Великої радянської енциклопедії, термін "благодійність" вживався і тлумачився як негативне явище, притаманне буржуазній культурі й чуже культурі соціалістичній. Але з 80-х років XX ст. в СРСР пробуджується інтерес до благодійництва як соціокультурного явища, про що свідчить видання праць М. Карамзіна, присвячених традиціям російського (як „загальноросійського") благодійництва, або таких, в яких розглядаються окремі види благодійництва в Росії – „Москва купецька" П. Буришкіна, "Колекціонери та меценати в Росії" А. Боханова, також праці О. Хорькової, яка досліджувала історію підприємництва і меценатства в Росії, та А. Свердлової, яка виявила соціально-економічні, соціально-культурні, соціально-релігійні та соціально-політичні передумови благодійництва Росії.

У сучасній українській історіографії спостерігається активізація дослідження благодійництва та благодійної діяльності, прагнення розглядати її в контексті загальноісторичного процесу. Так, у працях Ф. Ступака на новій джерельній базі реконструйовано історію та виявлено основні напрями діяльності як благодійних товариств Києва в цілому, так і київських медичних товариств, що діяли від другої половини XIX до початку XX ст. і залишались поза увагою дослідників. У той же час важко погодитись з думкою автора, що "благодійність кінця XIX – початку XX століття набула розмаху, який, за визнанням сучасників, перевершив усі сподівання, стала невід'ємним атрибутом громадянського суспільства, частиною суспільної свідомості", оскільки тогочасна Російська імперія, до складу якої входила Україна, не була громадянським суспільством, а філантропічні установи в Російській імперії були підвідомчі Міністерству внутрішніх справ, Відомству православного сповідання і військового духовенства, Військовому міністерству, Міністерству юстиції, Міністерству імператорського двору тощо, які не ставили за мету підтримки української культури. Як засвідчило дослідження, за роки незалежності в Україні з'явилося чимало праць, присвячених історичним постатям визначних благодійників – Івану Мазепі (О. Оглоблин), Василю Симиренку (І. Кравченко), Костянтину Острожському (В. Ульяновський), Харитоненків (Т. Скибицька, Д. Григор'єва, І. Мудрика, Л. Даниленка), а також меценатам Києва (В. Ковалинський), українським меценатам (М. Слабошпицький, Ю. Хорунжий). Окремі аспекти благодійництва й меценатства як фактора київської культурної традиції висвітлені в "Малій енциклопедії київської старовини" А. Макарова. Значний фактичний матеріал з історії благодійницької діяльності братств містять історичні розвідки Ф. Лебединцева, а також А. Луценка, в яких йдеться про благодійну діяльність української еліти в 1569–1649 рр. Окремі періоди історії вітчизняного благодійництва як атрибута громадянського суспільства досліджували М. Дмитрієнко і О. Ясь, Р. Аперсян, В. Ярх.

В українській історичній науці спостерігається прагнення до наукової об'єктивності і комплексного аналізу феномена так званого "родинного благодійництва" в історії України в дисертаційних дослідженнях, зокрема присвячених вивченню життєвого шляху та благодійної діяльності цукропромисловців Терещенків. Так, О. Ткаченко на конкретних прикладах висвітлив різні аспекти підприємницької та меценатської діяльності родини Терещенків в Україні, а О. Донік прослідкував діяльність членів родини Терещенків як фундаторів навчальних закладів різних рівнів, проаналізував їхній внесок у розвиток музейної справи та української культури. Т.Ткаченко виявила основні напрями громадської та благодійної діяльності родини Г.Галагана, з'ясувала чинники, що активізували цю діяльність. Окремі аспекти регіонального благодійництва висвітлено К. Шиховим, який простежив організацію земської добродійності на Катеринославщині у 1866–1913 рр., Т.Курінною, яка показала особливості благодійності на Середньому Подніпров'ї з кінця XVIII до початку XX ст. та С. Поляруша про особливості становлення, напрями діяльності органів державної опіки та громадської благодійності на Лівобережній Україні у 1775–1918 рр. О. Кравченко розглянула благодійну діяльність православної церкви у Харківській єпархії, в тому числі в роботі А. Нарадька йдеться про тенденції благодійності у розвитку освіти в України другої половини XIX – початку XX ст., а Т. Ніколаєва дослідила внесок підприємців в освітньо-культурний розвиток України останньої третини XIX – початок XX ст.

Важливими для дослідження були праці О. Гриценко, М. Стріхи та Г. Нечая, які розглядали доброчинні фундації як механізм підтримки культури та здійснили короткий історичний огляд культурної політики України, а також висвітлили зарубіжні форми і моделі благодійництва, а В. Діброва зробив спробу узагальнити діяльність міжнародного фонду "Відродження" в Україні. В той же час намагання теоретичного обгрунтування необхідності перенесення зарубіжного досвіду на вітчизняний грунт не завжди є переконливим.

У дисертаційній роботі використано праці вітчизняних (В. Сікора, І. Дзюба, М. Поплавський) і зарубіжних (К. Бодо, Е. Лефевр, П. Козловські, П. Палумбо, А. Ріу) дослідників, присвячених аналізу сучасних форм благодійної діяльності в Україні, Західній Європі, США й Росії, а також політичних, економічних, морально-етичних та інших факторів, що забезпечували ефективність різних моделей благодійництва й меценатства.

У працях, присвячених загальним питанням європейської культури, певною мірою розглядається еволюція благодійництва у Західній Європі („Вибрані життєписи" Плутарха, „Відкрите суспільство та його вороги" К. Поппера, „Осінь Середньовіччя" Й. Хейзінги, „Історія інквізиції" Г.-Ч. Лі, „Протестантська етика і дух капіталізму" М. Вебера, „Середньовічний купець" А. Гуревича.), що уможливлює

ливлює порівняння традицій благодійної діяльності в Україні й Західній Європі.

Проведений аналіз літератури за темою дослідження і вивчення феномену благодійництва в сфері культури засвідчив, що нинішній етап дослідження історичних та теоретичних аспектів благодійницької діяльності можна умовно визначити, як стан нагромадження фактів та спробу їх наукового осмислення.

Історіографічний огляд засвідчив, що, не зважаючи на розробки окремих аспектів благодійної діяльності в культурі України кінця XX – початку XXI ст. в контексті вітчизняних та європейських традицій, ця проблема не була предметом спеціального дослідження, але потребує вивчення.

Джерельну базу становлять документи Центрального державного архіву громадських організацій України, Архіву Міністерства культури та туризму України, статути та звіти, що містять загальні принципи устрою міжнародних благодійних фондів і товариств, напрями їх діяльності, правила вступу, обсяги благодійної допомоги, а також інші документи Українського фонду культури, Фонду сприяння розвитку мистецтв, Громадського фонду Святого Андрія Первозванного, Ліги українських меценатів, Благодійного фонду ім. С. Прокоф'єва, Фонду допомоги юним піаністам ім. В. Крайнєва, Міжнародного благодійного фонду юних піаністів пам'яті В. Горовиця, Міжнародного громадського благодійного фонду "Мистецьке Березілля", Фонду ім. Т. Шевченка, Всеукраїнського фонду відродження видатних пам'яток історико-культурної спадщини ім. О. Гончара, Ліги меценатів, "Відродження" (www.irf.kiev.ua), "Британської Ради в Україні", "Хай світ пізнає Україну", "Смолоскипу", Культурно-просвітницького молодіжного благодійного центру "Торнадо", Фонду духовного відродження ім. Митрополита Шептицького, благодійного фонду "XXI век" (E-mail: ffond@mail.i.com.ua) та інших благодійних організацій гуманітарного та культурно-релігійного спрямування.

Було опрацьовано офіційні документи і матеріали "Основи законодавства України про культуру", Закон України „Про благодійництво та благодійні організації"(1997р. із змінами і доповненнями 2002р.), "Державна програма розвитку культури на період до 2007 року" (2003), що становлять законодавчу базу благодійництва, законодавчо закріплюють основні засади та напрями благодійництва і благодійної діяльності, забезпечують організаційно-правове регулювання та матеріально-фінансовий стан благодійної діяльності, державної та міжнародної благодійної діяльності, а також упорядкуванню фундаментальних понять, подальшому розвитку спеціальної терміносистеми благодійництва.

Опрацьовано також довідкові статистичні збірники "Статистичний щорічник України" (2000–2004) Державного комітету статистики України, в яких подано облік та кількісна характеристика благодійних організацій в культурній сфері.

Досліджувались праці вітчизняних і зарубіжних філософів, істориків, істо-

риків мистецтва і культури, культурологів з проблем благодійної діяльності на зламі століть в Україні та поза її межами.

Необхідну групу джерел становила періодична преса кінця XX – початку XXI ст., на сторінках якої вміщено значний фактичний матеріал про благодійну діяльність в галузі культури – "Пам'ятки України", "Бизнес и банки", "Економіка України", "Кур'єр Кривбасу", "Новий маркетинг", "Київська старовина", "Пам'ять століть", "Международная жизнь", "Закон і бізнес", "Голос України", "Українська культура", "Культура і життя", "Рух Прес"(www.rukhpress.com).

Отже, для написання дисертації залучено репрезентативну джерельну базу, що дозволяє достовірно розкрити проблему благодійної діяльності в культурі України кінця XX – початку XXI ст. в контексті вітчизняних і європейських традицій.

У другому розділі дисертаційної роботи – *"Еволюція благодійницьких традицій Західної Європи, Росії та України"* проаналізовано основні напрями становлення західноєвропейського благодійництва (епохи античності, Середньовіччя, Відродження) і формування благодійницької ментальності західноєвропейської підприємницької верстви, благодійну діяльність в Росії (середини XVI – початку XX ст.) та розвиток благодійницької ментальності російських підприємців, а також благодійництва в Україні як соціального явища в контексті традицій національної культури (від Київської Руси до 1917-го року).

Встановлено, що культура західноєвропейського благодійництва має довготривалу, складну й безперервну історію, вивчення якої в Україні тільки розпочинається. Благодійну діяльність в античній Греції, що була колискою західноєвропейської цивілізації, стимулювало утвердження приватної власності, забезпечене відповідною системою політичних, правових і соціокультурних інститутів. Моральна й матеріальна відповідальність за стан культури належала до пріоритетних засадничих чинників, про що свідчить Афінське (Солонове) законодавство, яке закріпило пряму пропорційну залежність між мірою цієї відповідальності й соціальним та майновим станом громадянина, що було однією з базових засад давньогрецького громадянського суспільства та його демократичного життєустрою і забезпечувало розквіт античних полісів та вплинуло на формування західноєвропейської культури.

У добу римської античності, завдяки благодійній діяльності римського патриція Гая Цильнія Мецената, сформувався соціокультурний феномен меценатства, сенс якого не зводився лише до практики приватного благодійництва в сфері культури, а був певним способом суспільних відносин між благодійником і митцями, видом культурної діяльності, у якій реалізовувалася життєва й мистецька позиція мецената. Цей досвід благодійництва, уславлений в одах Горація, став культурним набутком людства.

В епоху Середньовіччя створювалися інституції благодійного характеру –

шпиталі, притулки, навчальні заклади, монастирі тощо. Благодійництвом займалися і середньовічні цехи, допомагаючи майстрам-цеховикам, які з тих чи інших причин втратили працездатність, а також удовам і сиротам у випадках смерті годувальників. За доби пізнього Середньовіччя в ментальності західноєвропейської людини відбулись значні трансформації, пов'язані з визнанням праведності багатства, доти активно заперечуваного церквою. У соціальному й культурному житті з'являються купці, підприємці, а також промисловці, які ставали благодійниками і здійснювали благодійну діяльність.

У часи гуманізму, коли активно відроджувались цінності античної культури, поновилась як суспільна цінність і практика меценатства, а також антична традиція співучасті заможних міських верств у культурно-мистецькому процесі, моральна й матеріальна відповідальність їх за стан культурно-мистецької сфери. Додатковим емоційним заохоченням благодійництва в добу гуманізму була так звана "ренесансна меланхолія" – суспільний настрій непевності, розчарування, страху. Це позначилось на світовідчутті і свідомості головних суб'єктів благодійництва, зокрема, міській патриціанській верхівці, внаслідок соціально-економічних і політичних криз, сприйнятих і трактованих, як знаки Божого гніву та спонука до праведності. Основні засади благодійницької ментальності західноєвропейського громадянина були сформовані в добу Ренесансу. Процеси цього формування відбувались насамперед в міському середовищі, до якого належали заможні купці, підприємці, промисловці, – представники тієї соціальної верстви, яка вирішально впливала на поступ благодійництва в Західній Європі з часів "осені Середньовіччя" до наших днів.

Благодійництво як соціальне явище в Росії помітно відрізнялося від західноєвропейського. На формування його специфічних рис істотно вплинула панівна ідеологія російського абсолютизму, що базувалася на необмеженому праві карати й милувати. На відміну від Західної Європи, в Росії не відбулось моральної реабілітації багатства, що позначилось на мотивації благодійних практик та генезі благодійницької ментальності різних соціальних верств, зокрема, підприємців, промисловців та купців. Благодійна діяльність в Росії, на відміну від західноєвропейських країн, де з XVII ст. існувало її законодавче забезпечення, базувалася лише на морально-етичних засадах. Між соціальними верствами російських і західноєвропейських підприємців, як засвідчило дослідження, існували суттєві відмінності. Російське купецтво вийшло на авансцену суспільного життя значно пізніше, ніж західноєвропейське (лише у другій половині XIX ст.) і не посіло в суспільстві позицій, що їх західноєвропейські підприємці вибороли ще в добу Відродження, потіснивши аристократію. Крім того, підприємницька верства Росії мала відмінну від західноєвропейської соціальну природу, формуючись переважно не з міських громадян, а з селян, які дістали волю внаслідок відміни кріпацтва.

Специфіка історико-культурного розвитку України зумовила формування національних традиції благодійницької діяльності, позначених своєрідністю, навіть унікальністю (козацьке благодійництво) та більшою чи меншою асинхронністю стосовно західноєвропейських та російських. Спектр благодійних практик в українській культурі був досить широкий і включав такі види: народні, успадковані з дохристиянських часів; княжі (державні) й церковні з часів прийняття християнства у Київській Русі; гетьманські (державні і приватні), козацькі і міщанські (громадські і приватні), – в епоху козацької держави й гетьманщини; купецько-підприємницькі (громадські і приватні), - після відміни в Російській імперії кріпацтва.

Питома вага купецько-підприємницької верстви в історії національного благодійництва була значно нижчою, ніж у західноєвропейській і російській, що зумовлювало і своєрідність української благодійницької ментальності, сформованої переважно на засадах народної (дохристиянської) та християнської моралі, козацького демократизму та міщанського (не патриціанського) корпоратизму. Багатовікові, неперервні навіть у кризові періоди історії (Руїна, демонтування структур державності в лоні Російської імперії, Польщі, Австрії) національні традиції благодійної діяльності мали свої базові цінності й апробовані практики, котрі варті подальшого осмислення й актуалізації. Врахування цих традиційних практик і цінностей сприятиме створенню необхідних передумов вибору вітчизняних культурних стратегій.

У третьому розділі дисертаційної роботи – *"Благодійництво у контексті сучасної культурної політики України"* – проаналізовано зарубіжний досвід недержавної підтримки культури, основні тенденції розвитку благодійної діяльності в Україні та сучасні форми благодійництва й меценатства, а також соціокультурні передумови їх запровадження.

Сучасні моделі недержавної підтримки культури, що ефективно діють у розвинутих країнах Західної Європи і США, мають різноманітні форми, зумовлені національною специфікою різних культур. Якщо у США більшість коштів, спрямованих на культуру, належить приватному капіталу, то у Франції „єдиним спонсором" донедавна вважалась держава, а в Британії культивується модель змішаного, державно-громадського фінансування культури, відома як „принцип простягнутої руки". Недержавна підтримка культури запроваджена також в Іспанії, Німеччині, Італії та інших країнах Заходу.

Найбільш поширені моделі недержавної підтримки культури, чинні та дієві за кордоном (спонсорство, меценатство та благодійність) можуть використовуватись в нашій країні, але з урахуванням української специфіки національно-культурного розвитку й сьогоденних соціокультурних умов. Моделі недержавної підтримки культури потребують обгрунтування та законодавчого забезпечення

з урахуванням зарубіжного досвіду і базуючись на національних традиціях. Оскільки присутність України в контексті європейської культурної еволюції є історичною реальністю, що все глибше усвідомлюється й актуалізується, вирізняються особливість і унікальність національної історії та „неспівпадання" певних соціокультурних феноменів, пріоритетів і цінностей української культури із західноєвропейськими. Соціальні й ментальні характеристики провідних верств, насамперед, підприємницької, котра в Західній Європі, США та інших демократичних країнах світу є суб'єктом благодійної діяльності, переживають період становлення в Україні. Якщо в Західній Європі спостерігається активне руйнування бар'єрів між світом бізнесу і світом культури, то в Україні, що переживає складний період становлення великого, середнього й малого бізнесу, такі бар'єри ще тільки-но зводяться і зруйнування їх лише патріотичною риторикою, апелюванням до національної свідомості „грошових мішків" і „гаманців" становить складний і довготривалий процес.

Однією із специфічних ознак сучасної історії України є неврегульованість стосунків між культурою і молодою суверенною державою. Незацікавленість і байдужість держави до культури стала, на нашу думку, шоком для патріотичної інтелігенції, котра доклала найбільше зусиль у боротьбі за створення цієї держави. Варто наголосити, що в стосунках між культурою та державою поки що триває процес відмежування, переважають слабкі й безсистемні спроби нової (часто – за старими радянськими рецептами) інтеграції. У процесах соціокультурного структурування України домінують сьогодні тенденції автономізації трьох сфер – держави, бізнесу й культури. Від того, в яких моделях встановляться ці величини, залежить вибір пріоритетних технологій благодійної діяльності.

Вирішуючи проблему оптимізації благодійної діяльності в сфері культури, російські теоретики „третього сектора" суспільного виробництва найчастіше апелюють до національної благодійницької ментальності й потужної російської традиції підприємницького благодійництва й меценатства, що сформувалася в другій половині XIX ст.. Відсутністю аналогічних ментальних передумов пояснюється і незадовільний стан у сфері благодійності й меценатства в сучасній Росії. Соціальна й ментальна база сучасного російського підприємництва суттєво відрізняється від традиційної. Кадри сучасного російського бізнесу формуються з кримінальних і напівкримінальних елементів, колишніх партійних, радянських і комсомольських функціонерів, людей із досвідом роботи в бухгалтеріях, сферах торгівлі, обслуговування, різного роду авантюристів, шахраїв тощо. Як наслідок, поряд із філантропічною риторикою, в російській науковій літературі та ЗМІ педалюються приземлені мотиви благодійницької діяльності, такі, як престижність, комерційний розрахунок, – себто, моральний і матеріальний зиск.

Соціокультурні передумови створеної благодійної інфраструктури в Україні

й Росії виявляються як схожими, так і принципово відмінними факторами. До спільних належить, насамперед, соціальна база підприємства. До відмінних – слабкість на українському грунті патріотичних мотивацій, що пояснюється усвідомленням національної культури як меншовартісної порівняно з імперською.

Реальність соціокультурної ситуації в Україні полягає в тому, що українська культура, на відміну від російської, змагається нині за своє виживання перед загрозою перетворення на музейну, етнографічно-побутову. Зусилля українського суспільства і держави мали б спрямовуватись на культурне виховання підприємця-мецената, який у віддаленому майбутньому стане не тільки зацікавленим фінансовим донором культурно-мистецького процесу, а й безпосереднім його учасником та організатором. Цьому перешкоджає слабкість, невизначеність, непрестижність національних підприємницьких (і пов'язаних з ними благодійницьких і меценатських) традицій, що незрідка усвідомлюється і артикулюється не тільки на побутовому рівні, як „розчиненість" національних традицій у „загальноросійських". Таким чином, дослідження соціокультурних чинників благодійництва й меценатства у Росії сприяє виокремленню, осмисленню і актуалізації відповідних українських традицій.

Досвід розвинутих країн Заходу засвідчив, що прилучення приватного капіталу до благодійного фінансування культурно-мистецької сфери не є стихійним процесом, а регулюються державною політикою, що спирається на системні наукові дослідження проблеми благодійності. Враховуючи позитивний характер цього досвіду, Україна виробила вітчизняні засади благодійництва та благодійної діяльності, що знайшли законодавче закріплення і можуть бути використані в державній культурній політиці.

Висновки узагальнюють основні підсумки дисертаційного дослідження.

1. Історіографічний аналіз засвідчив, що проблеми благодійної діяльності в культурі України кінця XX – початку XXI ст. в контексті вітчизняних і європейських традицій у наукових працях ще недостатньо глибоко та всебічно розкриті. Лише в останніх роках з'явились дослідження українських та зарубіжних авторів, в яких на новій джерельній базі висвітлено суперечливе історичне явище, яким було благодійництво та благодійна діяльність. В той же час слід визначити, що в українській культурології поки що відсутні праці, присвячені традиції західноєвропейського й російського благодійництва. Це, певною мірою, ускладнює системний аналіз вітчизняних традицій, що формувалися не ізольовано, а під безпосереднім впливом європейського Заходу і російського Сходу. Встановлено, що наявна джерельна база загалом достатня для комплексного дослідження і представлена різноманітними групами джерел.

2. Аналіз базових понять дослідження засвідчив про розвиток терміносистеми благодійництва. У визначенні фундаментальних базових понять суттєва роль

належала Закону України "Про благодійництво та благодійні організації" (1997), в якому основні терміни "благодійництво", "спонсорство" та "меценатство" отримали чітке тлумачення. В той же час деякі дефініції порушують межі понять, а деякі терміни продовжують носити дискусійний характер, тому термінологічні дослідження в галузі благодійництва, розробка термінологічних стандартів можуть перетворитися на важливий напрям історії і теорії культури, культурології. Зокрема, юридичний зміст поняття „меценатство", визначений у Законі, певною мірою суперечить його історичній сутності, оскільки меценатство існувало як специфічна форми благодійницької діяльності у культурно-мистецькій сфері, причому не обов'язково безкорисливої. Меценатство в названому документі визначається, як „добровільна безкорислива діяльність фізичних осіб у матеріальній, фінансовій та іншій підтримці набувачів благодійної допомоги". Виходячи з цього, благодійна діяльність римського патриція Гая Цильнія Мецената, ім'я якого уславлювали поети Вергілій і Горацій, підносячи його громадсько-політичний престиж, що традиційно вважалась як меценатство, згідно із Законом, змінює соціальну спрямованість і переходить до розряду спонсорів, оскільки спонсорством є „добровільна безприбуткова участь фізичних та юридичних осіб у матеріальній підтримці благодійної діяльності з метою популяризації винятково свого імені (назви, торгової марки)". Так само спонсорством, а не меценатством постає благодійна діяльність родини Терещенків, яка винагороджувалася в Російській імперії орденами й користувалась урядовою підтримкою, що сприяло утвердженню престижу, а також сприяло розвитку родинного бізнесу. Благодійництво є невід'ємним атрибутом громадянського суспільства, а благодійна діяльність здійснюється "на засадах законності, гуманності, спільності інтересів і вільності прав її учасників, добровільності та самоврядування".

3. Пройшовши довготривалий шлях історичного розвитку, зазнавши потужних позитивних і негативних іншокультурних впливів, українська культура сформувала унікальну ідентичність, що властива для всіх її видів, процесів, форм і, зокрема, благодійних та меценатських практик. Лише у світлі традицій, у широкому історичному аспекті, враховуючи своєрідність і специфіку перебігу в Україні соціокультурних процесів, можемо оцінювати благодійні практики сьогодення та робити висновки про перспективність тих чи інших чинних і потенційних моделей. Отже, проблема благодійності й меценатства може мати конструктивне розв'язання лише з урахуванням широкого спектру політичних, економічних, соціальних проблем, що включають етнокультурні та ментальні аспекти. Динаміку творення благодійницької інфраструктури доцільно оцінювати не лише за формально-статистичними показниками (кількість діючих благодійних установ, обсяги їхньої фінансової та іншої допомоги тощо), а й за

змістом: які саме культурно-мистецькі проекти підтримує та чи інша благодійна установа, отже, яку ідеологію та які форми благодійної діяльності вона запроваджує в Україні.

4. Результатом історико-порівняльного аналізу стало окреслення як спеціального, так і відмінного у благодійних традиціях України та Західної Європи і Росії, що пояснюється своєрідністю історичного розвитку України, довготривалими періодами бездержавного існування. Зокрема, нами виявлено, що частка купецько – підприємницької верстви в історії української благодійності значно нижча, ніж у західноєвропейській і російській. Це зумовило своєрідність національної благодійницької ментальності, сформованої переважно на грунті базових цінностей традиційної етнокультури, християнської моралі, козацького демократизму та міщанського (не патриціанського) корпоративізму.

5. У творенні сучасної благодійної інфраструктури задіяні, окрім державних чинників, бізнесових структур, громадських організацій і приватних осіб, ще й фактори ціннісних орієнтацій української культури та відповідні (перервані та неперервні) традиції. Сприятлива для розвитку благодійної та меценатської діяльності соціокультурна ситуація не в останню чергу визначається і регулюється цими фундаментальними чинниками, що здебільшого не враховуються при формуванні сьогоденної економічної та культурної політики.

6. Формування сучасної благодійницької інфраструктури ("третього сектора") не звільняє державу від відповідальності за долю національної культури. Благодійництво не замінює державний протекціонізм, як переконливо свідчить досвід розвинених країн, – США, Британії, Франції, ФРН, Італії. Роль держави є пріоритетною і вирішальною особливо в перехідний період, коли в обставинах системної кризи відбувається глибинне трансформування макро- і мікроструктури культурно-мистецької сфери. Досліджений національний досвід та досвід інших країн, що після розпаду СРСР і руйнації "соціалістичного табору" обрали демократичний і ринковий шлях розвитку, переконує, що некритичні запозичення в соціокультурній сфері обертаються лише деструкцією, масштабними провалами й великими та марними затратами коштів, часу і ресурсів. Спираючись на власний історичний досвід, враховуючи національну етнокультурну і цивілізаційну специфіку та використовуючи готові моделі, успішно апробовані в різних країнах, Україна повинна створювати власні ефективні моделі й технології благодійної діяльності, які не суперечать природі національної культури.

7.Вибір дійових стратегій державної культурної політики в розбудові „третього сектора" суспільного виробництва можливий лише на базі системних теоретичних досліджень з історії та теорії благодійності. Ініціатором і замовником програми таких досліджень має стати Міністерство культури і туризму України.

Основні публікації

1. Колосова Н.А. Класичні практики європейського благодійництва і меценатства (від античності до епохи Ренесансу) // Питання культурології: Зб. наук. праць. – К.: КНУКіМ, 2002. – Вип. 18. – С. 14–21.

2. Колосова Н.А. Соціокультурні чинники благодійництва й меценатства у Росії на тлі українських реалій // Питання культурології: Зб. наук. праць. – К.:КНУКіМ, 2003. – Вип. 19. – С. 41–50.

3. Колосова Н.А. Благодійництво і меценатство та соціокультурні передумови їх зародження в Україні (історичний аспект) // Вісник Деравної. акададемії керівних кадрів культури і мистецтв. – К., 2003. – Вип. 1. – С. 130–137.

4. Колосова Н.А. Генезис благодійної діяльності в Україні // Культура і мистецтво у сучасному світі: Наук. записки КНУКіМ – К.: КНУКіМ, 2005. – Вип. 6. – С. 41–46.

5. Михайловська Н.А. Благодійництво як соціокультурна проблема // Культура і сучасність: Альманах. – К.: ДАКККіМ, 2002. – № 1. – С. 73–78.

6. Колосова Н.А. Національна специфіка соціокультурних процесів у перехідний період // Вісник книжкової палати. – К., 2003. –№ 2. – С. 47–50.

7. Михайловська Н.А. До питання організації благодійництва в сучасному розвитку України // Молодь у сучасному світі: морально-етичні та культурологічні виміри: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, червень 2001 р.).– К.: МЛП, 2001. – С. 159–160.

8. Колосова Н.А. Національні особливості соціокультурних процесів в Україні // Зб. наук. праць / НДІ українознавства. – К.: Міленіум, 2004. – С. 216–219.

АНОТАЦІЯ

Колосова Н.А. Благодійна діяльність в культурі України в контексті вітчизняних і європейських традицій (кінець XX – початок XXI ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 17.00.01 – теорія та історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2006.

У дисертації досліджуються політико-економічні, соціальні, ідеологічні та правові аспекти благодійних, меценатських, а також спонсорських практик, що реалізуються в культурі України, аналізується зміст базових термінів. Особливу увагу приділено виявленню національних традицій благодійництва й меценатства, їх еволюції, вивченню специфічних форм прояву у вітчизняній культурі, персонологічним характеристикам. Сучасні моделі благодійної діяльності, чинні в Україні перехідного періоду, аналізуються в широкому історико-культурному

контексті традицій національної, західноєвропейської та російської благодійницьких культур. Вивчено роль держави, бізнесструктур, громадських організацій, юридичних і фізичних осіб у формуванні сучасної благодійницької інфраструктури України.

Ключові слова: благодійність, меценатство, спонсорство, культура, мистецтво, держава, підприємництво, політика, економіка.

АННОТАЦИЯ

Колосова Н.А. Благотворительная деятельность в культуре Украины (кон. XX – нач. XXI ст.) в контексте отечественных и европейских традиций. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 17.00.01 – теория и история культуры. – Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, 2006.

Диссертация является первой комплексной работой в отечественной историографии, посвященной анализу благотворительной деятельности в культуре Украины в конце XX – начало XXI ст. в контексте отечественных и европейских традиций. Исследования проведены на основе широкой базы источников – опубликованных документов, веб-сайтов Интернета, данные Государственного комитета статистики Украины, периодической печати, большинство из которых впервые введено в научный оборот.

В контексте традиций, в широком историческом аспекте, учитывая своеобразность и специфику в Украине социокультурных процессов, оцениваются благотворительные практики и перспективы действующих или потенциальных моделей с учетом широкого спектра политических, экономических, социальных проблем, которые включают этнокультурные, ментальные и другие аспекты.

Проанализированы отечественные благотворительные практики в широком контексте благотворительных и меценатских традиций Европы, в контексте исторических эпох, которые сформировали европейскую благотворительную ментальность и в соответствии с нею формы благотворительной деятельности. Определены как общее, так и специальное в благотворительных традициях Украины и Западной Европы (последнее объясняется своеобразностью исторического развития Украины, длительными периодами безгосударственного существования и т.п.).

Значительное внимание уделено национальным благотворительным традициям которые формировались под политико-экономическим и культурным влиянием Российской империи, в состав которой входила Украина в течение нескольких столетий. Выяснено, что частица купеческо-предпринимательского слоя в истории национальной благотворительности значительно ниже, чем в

западноевропейской и русской. Это обусловило своеобразность национальной благотворительной ментальности, сформированной преимущественно на почве базовых ценностей народной (дохристианской) и христианской морали, казацкого демократизма и мещанского корпоратизма.

В диссертации также изучается благотворительность и меценатство в развитых европейских государствах как важная область социального творчества. Усвоение таких представлений и подходов важно для Украины, чьи социально-культурные стратегии нередко ограничиваются копированием чужих методик и образцов без учета природы национальной культуры и попыток переосмысления европейского опыта.

В работе анализируется современная благотворительная инфраструктура, где задействованы, кроме государственных факторов, бизнес структур, общественных организаций и частных лиц, еще и факторы ценностных ориентаций украинской культуры и соответствующие (прерванные и непрерывные) традиции. Социокультурная ситуация, благоприятная для развития благотворительной и меценатской деятельности, определяется и регулируется этими фундаментальными факторами.

Формирование современной благотворительной инфраструктуры ("третьего сектора") не освобождает государство от ответственности за судьбу национальной культуры, благотворительность не заменяет государственный протекционизм о чем свидетельствует опыт развитых стран,– США, Британии, Франции, ФРГ, Италии и др. Роль государства есть приоритетная и решающая, когда в обстоятельствах системного кризиса происходит глубинное трансформирование макро- и микроструктуры культурно-художественной сферы.

Динамику создания "третьего сектора" экономики важно социально расценивать не только за формально-статистическими показателями (количество действующих благотворительных учреждений, объемы их финансовой и др. помощи и т.п.), но и по смыслу: какие именно культурно-художественные проекты поддерживает то или иное благотворительное учреждение, какую идеологию и какие формы благотворительной деятельности она вводит в Украине.

Ключевые слова: благотворительность, меценатство, спонсорство, культура, искусство, государство, предпринимательство, политика, экономика.

ANNOTATION

Kolosova Nataliya A. Charitable activity in Ukrainian culture (end of the 19th – beginning of the 20th cent.) within the context of native and European traditions. - The manuscript.

Thesis on competing a scientific degree of the candidate of historical sciences by speciality 17.00.01 – Theory and History of Culture. Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, 2006.

Dissertation is devoted to study of charitable activity in Ukrainian culture since the end of the 19th – till the beginning of the 20th century within the context of native and European traditions. There have been investigated political, economical, social, ideological, and legal aspects of charitable, patronizing and also sponsoring practices, which are realized in Ukrainian culture, the content of basic terms has been analyzed. Special attention has been given to revelation of national traditions in charitable and patronizing activity, their evolution, to study of specific features of their realization in native culture, personifying characteristics. The modern models of charitable activity, which functions in Ukraine within the period of transition, have been analyzed in wide historical and cultural context of national, West European and Russian charitable traditions. The role of the state, business structures, public organizations, legal and natural persons in forming of modern charitable infrastructure of Ukraine has been examined.

Key words: charitable activity, patronage of Arts, sponsorship, culture, Arts, state, business enterprise, politics, economics.

Підп. до друку 12.04.06. 60х90/16. Папір офс. № 1. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 1, 0. Зам. 15 Тираж 100 пр.

Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв.
01015, Київ, вул. Січневого повстання, 21.